

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

---

*Голубєва Неллі Юрївна,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ЗМІСТУ ПРАВА ВИМОГИ КРЕДИТОРА ЯК СУБ'ЄКТИВНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА БЕЗ ОХОРОННОЇ СКЛАДОВОЇ

Суб'єктивне право в зобов'язальних відносинах називають «зобов'язальне право», «право вимоги кредитора» чи «вимога кредитора», але більш поширеним є термін «право вимоги (кредитора)». Права вимоги кредитора, зокрема, можуть включати в одних випадках право на дію іншої особи, а в інших – право на результат дій іншої особи, що охоплюється єдиним терміном «право вимоги».

Але сили інших людей не надаються самою природою в наше користування. Ми повинні отримати це користування тим чи іншим шляхом, визначеним правом [1, с. 155], а саме шляхом поширення на його суб'єктів певного правового режиму, закріпленого в законодавстві [2, с. 215]. Ю.С. Гамбаров пише: «Право із зобов'язання є захист певного інтересу, заснований на розумінні про загальне благо, у формі особистого позову зацікавленої особи проти особи, що ... визнається зобов'язаною до задоволення цього інтересу» [3, с. 499].

Варто також підкреслити, що матеріальним змістом правоможності вимоги, що входить до складу зобов'язального суб'єктивного права, виступають дії боржника (у широкому розумінні). Це дозволяє іменувати його правоможністю на дії боржника. Правоможність вимоги має унікальну правову природу. Будучи складовим елементом відносного суб'єктивного права, вона завжди реалізується поведінкою зобов'язаної особи. При цьому з функціональної точки зору ця правоможність є можливістю розпоряджатися чужими діями контрагента як своїми. Окрім правоможності вимоги відносно суб'єктивне цивільне право включає правоможність на здійснення певних дій самим управоможеним. Останнє виражається або в можливості заявити (пред'явити) вимогу зобов'язаній особі, або в можливості прийняти запропоноване нею виконання, або одночасно й у тій і в іншій можливості, залежно від конкретного виду відносного суб'єктивного права [4, с. 12]. Виявляючи специфіку змісту суб'єктивного зобов'язального права, О. С. Іоффе підкреслював, що воно завжди є «правом не на свої власні, а на

чужі дії та зводиться не до дозволеності власних дій управоможеного, а до забезпечення можливості здійснення цих дій» [5, с. 29].

У праві вимоги, як правоможності на чужі дії, закладено, що воно може бути реалізовано тільки діями боржника й не може бути реалізовано діями кредитора. Треба враховувати, звичайно, і положення ст. 621 ЦК України, але не всі дії боржника можуть бути виконані іншими особами.

Так, наприклад, реалізація правоможності вимоги, що належить позикодавцеві, припускає здійснення дій з повернення предмета боргу. Такі дії сам позикодавець учинити не в змозі, оскільки повернути борг самому собі не можна. Тому які б дії він не здійснював, вони ніколи не будуть засобом реалізації його правоможності вимоги [6, с. 37].

Зміст суб'єктивного цивільного права включає: а) право особи власними діями або бездіяльністю реалізовувати цивільні права; б) право вимагати від інших осіб дотримання свого суб'єктивного цивільного права; в) можливість суб'єкта використати передбачені законом способи й засоби захисту свого права.

Якщо подивитися на це питання з точки зору обов'язку боржника, то в літературі вважають, що зміст юридичного обов'язку включає в себе чотири елементи: а) необхідність здійснити певні дії; б) необхідність утриматися від учинення певних дій; в) необхідність вимагати здійснення чи нездійснення певних дій з боку інших осіб; г) необхідність відповідати за невиконання цих дій [7, с. 33].

Однак необхідність вимагати здійснення чи нездійснення певних дій з боку інших осіб є окремим випадком необхідності здійснити певні дії, а необхідність відповідати за невиконання цих дій – це явище зовнішнє до обов'язку, «необхідність відповідати» – це новий обов'язок, що реалізується в рамках притягнення до відповідальності.

Вважаємо, що право отримати винагороду за шкоду, у разі невиконання зобов'язання чи виконання після строку, реалізується в новому, охоронному зобов'язанні.

При порушенні зобов'язання виникає нове зобов'язання, зовсім іншого типу – охоронне зобов'язання, яке спрямовано на відновлення прав потерпілої особи.

Ця думка не нова, її обговорюють під різними кутами зору вчені, які вважають, що право на захист є самостійним охоронним суб'єктивним цивільним правом. Це право появляється у володільця регулятивного цивільного права в момент порушення й реалізується в рамках охоронного цивільного правовідношення, що виникає при цьому [8, с. 49; 9, с. 3; 10, с. 5-10].

Право на захист, яке виникло на підставі реалізації регулятивного відношення, є самостійним суб'єктивним правом і не є складовою частиною чи особливою стадією розвитку регулятивного суб'єктивного права.

Варто розрізняти дії, як власне об'єкт зобов'язання, і дії, що становлять виконання нового зобов'язання, яке виникло в результаті порушення права кредитора за колишнім зобов'язанням. Але термін «колишнє зобов'язання» не зовсім точний, адже ці зобов'язання (порушене й охоронне) можуть існувати паралельно, крім того, тут не йдеться про новацію.

Підтвердження цієї думки знаходимо у ст. 622 ЦК України, відповідно до якої боржник, який сплатив неустойку та відшкодував збитки, заподіяні порушенням зобов'язання, не звільняється від обов'язку виконати зобов'язання в натурі, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1).

Якби відповідальність за порушення зобов'язання входила в основне зобов'язання, то виконання обов'язку відшкодувати шкоду припинило б зобов'язання. Але ми бачимо, що існують паралельно обидва зобов'язання з різним змістом і обидва мають бути виконані.

Розглянемо інший приклад: договір дарування, що став значно складнішим за сучасним законодавством. Завжди вважалося, що після передачі дарунка дія договору припиняється. Але сьогодні, якщо інше не зазначено в договорі, у ЦК України передбачено декілька прав і обов'язків сторін, що вже не дозволяють говорити, що зобов'язання з договору дарування є одностороннім (обов'язки є тільки в однієї сторони), простим (у зобов'язанні є одне право – один обов'язок).

Наведемо обов'язки дарувальника, що випливають із норм ЦК України: 1) у консенсуальному договорі – передати подарунок у визначений строк або в разі настання відкладальної обставини; 2) повідомити обдаровуваному про недоліки речі, що є дарунком, або її особливі властивості, якщо дарувальникові відомо, що вони можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб.

Обов'язки обдаровуваного: 1) прийняти дарунок у консенсуальному договорі (вважаємо, що це обов'язок обдаровуваного не як боржника, а є кредиторським обов'язком, при цьому цей обов'язок носить умовний характер, оскільки в обдаровуваного є безумовне право в будь-який час до прийняття дарунка, на підставі договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, відмовитися від нього); 2) вчинити певну дію майнового характеру на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (якщо це передбачено договором); 3) належним чином дбати про річ, яка становить історичну, наукову, культурну цінність – під загрозою розірвання договору дарування; 4) дбати про ненастання загрози безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність.

У рамках яких відносин існують зазначені вище обов'язки? Більшість цих обов'язків виникають після передачі подарунка, існувати поза відносинами вони не можуть.

У консенсуальному договорі дарування залишаються обов'язки навіть після передачі подарунка (тобто після припинення договору його виконанням). Якщо ж вважати цей договір виконаним передачею подарунка, то чим тоді є події, зазначені у ст.ст. 721, 725, 727 ЦК України? Ми ж не можемо сказати, що він є довготривалим, фактично існуючим поки існує об'єкт дарування. Тому вважаємо, що названі обов'язки реалізуються в рамках охоронного зобов'язання. Це вже нове зобов'язання, а основне зобов'язання з консенсуального договору дарування не реанімується.

Фактично зобов'язальні відносини (охоронні) можуть виникнути поки існує сам дарунок як річ, крім випадків, коли предметом договору дарування не є річ, що має для дарувальника велику немайнову цінність чи становить історичну, наукову, культурну цінність, має недоліки й особливі властивості, які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна обдаровуваного або інших осіб, а також договір не містить обов'язку обдаровуваного на користь третьої особи тощо.

Верховний Суд України розглянувши в судовому засіданні справу за позовом Особи 6 до публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «Надра» про стягнення процентів за користування грошовим вкладом, 3% річних та інфляційних витрат за заявою уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб в інтересах публічного акціонерного товариства «Комерційний банк «Надра» зазначив, що *закінчення строку дії договору в разі невиконання зобов'язань не припиняє зобов'язальні правовідносини, а трансформує їх в охоронні, що містять обов'язок відшкодувати заподіяні збитки, встановлені договором чи законом* (справа №6-1891цс15).

Такий самий висновок підтримувався і пізніше (*постанови Верховного Суду України від 27 квітня 2016 р. у справі № 6-302цс16; від 29 червня 2016 р. у справі № 6-956цс16*).

Таким чином, право вимоги кредитора – це суб'єктивне цивільне право, що складається з можливостей його володаря (кредитора) вимагати від зобов'язаної особи (боржника) здійснення або утримання від здійснення певної дії (дій), у разі виконання обов'язку – отримати й присвоїти результати такого виконання. Право ж на захист, яке виникає у зв'язку з порушенням права кредитора за зобов'язанням, реалізується у новому охоронному зобов'язанні.

Література:

1. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Николай Михайлович Коркунов. – 3-е науч. изд., репринт. – СПб., 1886. – М. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 430 с.
2. Теоретические проблемы хозяйственного права / под ред. В. В. Лаптева. – М. : Наука, 1975. – 414 с.

3. Гамбаров Ю. С. Обязательства с точки зрения общественной теории права // Юрид. вестник. – 1879. – Кн. 9.
4. Власова А. В. Структура права требования / А. В. Власова // Сб. ст. к 50-летию Е. А. Крашенинникова. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т. – 2001. – С. 7-18.
5. Иоффе О. С. Обязательственное право / О. С. Иоффе. – М. : Юрид. лит., 1975. – 880 с.
6. Крашенинников Е. А. Содержание относительных субъективных прав / Е. А. Крашенинников // Проблемы повышения качества и эффективности правовой деятельности. – Омск, 1990. – С. 30-45.
7. Матузов Н. И. Исследование проблемы юридических обязанностей граждан СССР / Н. И. Матузов, Б. М. Сеененко // Сов. гос. и право. – 1980. – № 12. – С. 28-37.
8. Власова А. В. Структура субъективного гражданского права / А. В. Власова. – Ярославль : Ярослав. гос. ун-т имени П. Г. Демидова, 1998. – 115 с.
9. Криволапова Л. В. К вопросу об имущественных правах [Электронный ресурс] / Л. В. Криволапова. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Pravo/9_91877.doc.htm
10. Елисейкин П. Ф. О понятии и месте охранительных отношений в механизме правового регулирования / П. Ф. Елисейкин // Юридические гарантии применения права и режим социалистической законности в СССР. – Ярославль, 1975. – Вып. 1. – С. 5-10.

Адаховська Надія Сергіївна,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ ТА ПІКЛУВАННЯ

Досліджуючи міжнародний аспект щодо інституту опіки та піклування, варто відзначити, що положення публічно-правового характеру знаходять висвітлення насамперед у цивільному й цивільно-процесуальному законодавстві, причому в багатьох країнах саме вони взяті за основу вирішення всіх проблем правового характеру. Сімейне законодавство в ряді країн також присутнє у нормативних актах, але цивільно-правового характеру. У юридичній літературі із права зарубіжних країн опіку та піклування прямо називають цивільно-правовим інститутом, що складається з комплексу заходів охорони особистих і майнових прав неповнолітніх.

Цікаво, що у французькому праві всі необхідні норми про опіку розміщені в Цивільному кодексі (том 1, гл. 2 X титулу Французького цивільного кодексу). При цьому значну частину знаходяться в даний час у Французькому цивільному кодексі норм про опіку становлять положення